

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 4 Issue 09 | pp. 224-229 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

AKSIYADORLIK JAMIYATLARIDA BIZNES MUHITINING SHAKLLANISH ASOSLARI

Vaxobov Shohjahon Valiyevich

International School of Finance Technology and Science (ISFT instituti)

“Menejment” kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada, aksiyadorlar jamiyati ya’ni korporatsiyalardagi biznes muhitini tashkillashtirishdagi olib borilishi lozim bo’lgan bir necha muhim chora-tadbirlar, ularni amalga oshirishdagi turli natijalar va hozirda barcha korporatsiyalarda mavjud bo’lgan muhokamalar, ularning yechimlari to’g’risida so’z yuritilgan.

Kalit so’zlar: Aksiyadorlik jamiyati, korporatsiya, aksiya, aksiyador, ishbilarmonlik muhiti, biznes muhiti, minoritar aksiyador, investor, investitsiya, korporativ boshqaruv, korporativ tuzilma, ta’minot zanjiri, kiberxavfsizlik.

Abstract: In this article, several important measures that should be taken in the organization of the business environment in joint-stock companies and corporations, various results of their implementation, and the discussions and solutions currently available in all corporations are considered.

Keywords: joint stock company, corporation, stock, shareholder, business environment, minority shareholder, investor, investment, corporate governance, corporate structure, supply chain, cyber security.

Аннотация: В данной статье рассматриваются несколько важных мер, которые следует предпринять при организации бизнес-среды в акционерных обществах и корпорациях, различные результаты их реализации, а также дискуссии и решения, имеющиеся в настоящее время во всех корпорациях.

Ключевые слова: акционерное общество, корпорация, акции, акционер, бизнес-среда, миноритарный акционер, инвестор, инвестиции, корпоративное управление, корпоративная структура, цепями поставок, кибербезопасность.

Kirish. Mamlakatimizda olib borilayotgan bunday iqtisodiy islohotlarning muvaffaqiyati ko’p jihatdan o’zlashtirilgan mulkni samarali qayta faollashtirish, qo’shma korxonalar tashkil etish, korxonalarni aksiyadorlik jamiyatlariga aylantirish, ayniqsa, kichik va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishga bog’liq. Shu asosda davlat korxonalari va tashkilotlarining aksariyat qismini aksiyadorlik jamiyatlariga aylantirish orqali iqtisodiyotning korporativ boshqariladigan qismlarini yaratishga alohida ahamiyat berilmoqda. Buning samarasi iqtisodiyotni liberallashtirish, tarmoqlarda bozorni boshqarish tamoyillarini joriy etish, qulay ishbilarmonlik muhitini yaratish borasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarda yaqqol ko’zga tashlanadi. Biroq pandemiya

tufayli yuzaga kelgan jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi hamon davom etayotgan, bozorlarda talab keskin pasaygan, iqtisodiy vaziyatning beqarorligi, iqtisodiy barqarorlik barqaror bo'lmagan bir paytda mamlakatimizda bunday ijobiy o'zgarishlarga erishilayotgani quvonarlidir. Darhaqiqat, keyingi yillarda iqtisodiyotning mutlaqo yangi tarmoqlarini yaratish, ayniqsa, ularni boshqarish usullarini modernizatsiya qilishga ustuvor ahamiyat qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2022-2026-yillarda Yangi O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi aksiyadorlik jamiyatlarini rivojlantirish strategiyasi va samarali boshqaruvi nuqtai nazaridan muhim ahamiyatga ega.[1]

Aksiyadorlik jamiyati, shuningdek, korporatsiya yoki ochiq aksiyadorlik jamiyati sifatida ham tanilgan, mulkchilik aksiyalarga bo'lingan xo'jalik yurituvchi sub'ektning bir turi. Ushbu aksiyalar aksiyadorlar bo'lgan investorlarga sotiladi va ularning javobgarligi odatda investitsiyalari miqdori bilan cheklanadi.[2] Aksiyadorlik jamiyatlarida ishbilarmonlik muhitini shakllantirishning bir necha asoslari mavjud ular quyidagilar:

Korporatsiya: Aksiyadorlik jamiyatining tashkil topishi korporatsiyadan boshlanadi. Bu kompaniyani tegishli davlat organida, odatda kompaniyalarni ro'yxatga oluvchi yoki shunga o'xshash agentlikda ro'yxatdan o'tkazishni o'z ichiga oladi. Ushbu jarayon davomida kompaniyaning tuzilmasi, maqsadi va qoidalarini ko'rsatuvchi ustav va ta'sis memorandumini topshirilishi kerak.

Aksiyadorlik kapitali: Aksiyadorlik jamiyatlari investorlarga aksiyalarni chiqarish orqali kapitalni oshiradi. Ustav kapitali kompaniyaning egalik ulushini ifodalaydi va belgilangan nominal qiymatdagi aksiyalarga bo'linadi. Aksiyadorlar ushbu aksiyalarni sotib olish orqali kompaniyaga sarmoya kiritadilar va buning evaziga dividendlar hisobidan mulk huquqi va kompaniya foydasidan ulush oladilar.

Korporativ boshqaruv: Aksiyadorlik jamiyatlari aksiyadorlar tomonidan saylanadigan direktorlar kengashi tomonidan boshqariladi. Direktorlar kengashi kompaniya boshqaruvini nazorat qiladi va aksiyadorlar nomidan strategik qarorlar qabul qiladi. Korporativ boshqaruv tuzilmalari, jumladan, boshqaruv kengashi tarkibi, qo'mitalar va qarorlar qabul qilish jarayonlari kompaniyada shaffoflik, hisobdorlik va axloqiy xulq-atvorni ta'minlash uchun tashkil etiladi.

Tartibga solish va rioya qilish: Aksiyadorlik jamiyatlari hukumat va nazorat qiluvchi organlar tomonidan qo'yilgan turli xil qoidalar va qonuniy talablarga bo'ysunadi. Ushbu qoidalar moliyaviy hisobot, aksiyadorlar va jamoatchilikka ma'lumotlarni oshkor qilish, aksiyadorlar huquqlari, korporativ soliqqa tortish va kompaniya qonunchiligiga rioya qilish kabi jihatlarni tartibga soladi. Ushbu qoidalarga rioya qilish jamiyatning huquqiy obro'sini saqlab qolish va aksiyadorlar manfaatlarini himoya qilish uchun muhim ahamiyatga ega.

Aksiyadorlarning huquqlari: Aksiyadorlik jamiyatlari aksiyadorlari ma'lum huquqlarga ega, jumladan dividendlar olish huquqi, direktorlarni saylash va yirik bitimlarni tasdiqlash kabi kompaniyaning muhim masalalari bo'yicha ovoz berish huquqi, korporativ yozuvlarni tekshirish huquqi va huquqlar kompaniya direktorlari yoki mansabdor shaxslari tomonidan ishonchli majburiyatlarni buzganlik uchun sudga da'vo qilish.

Korporativ tuzilma va boshqaruv: Aksiyadorlik jamiyatlari odatda kompaniya faoliyatining turli jihatlari uchun mas'ul bo'lgan boshqaruvning turli darajalariga ega bo'lgan ierarxik tashkiliy tuzilishga ega. Ushbu tuzilma kundalik faoliyat uchun mas'ul bo'lgan rahbarlar, menejerlar va xodimlarni, shuningdek, moliya, marketing, kadrlar va huquq kabi maxsus bo'limlarni o'z ichiga olishi mumkin.[3]

Umuman olganda, aksiyadorlik jamiyatlarida ishbilarmonlik muhitini shakllantirish qonunchilik va me'yoriy-huquqiy bazani yaratish, aksiyalarni sotish yo'li bilan kapitalni jalb qilish, korporativ boshqaruv tuzilmalarini joriy etish, me'yoriy hujjatlarga rioya etilishini ta'minlash, aksiyadorlar huquqlarini himoya qilishni o'z ichiga oladi. Ushbu elementlar birgalikda kompaniyaning uzluksiz ishlashi va uzoq muddatli muvaffaqiyatiga hissa qo'shadi.

Metodlar. Aksiyadorlik jamiyatlarida ishbilarmonlik muhitini yaxshilash korporativ boshqaruvning turli jihatlari, normativ hujjatlarga rioya qilishni, aksiyadorlar huquqlarini va faoliyat samaradorligini ko'zda tutuvchi ko'p qirrali yondashuvni talab qiladi. Aksiyadorlik jamiyatlarida ishbilarmonlik muhitini yaxshilash bo'yicha ba'zi chora-tadbirlar va usullar:

1. *Korporativ boshqaruvni takomillashtirish:*

- jamiyat yoki uning asosiy aksiyadorlari bilan bog'liq bo'lmagan mustaqil direktorlarni ko'proq tayinlash orqali boshqaruv kengashining mustaqilligini mustahkamlash;

- qarorlar qabul qilishda turlicha istiqbollarni keltirish uchun kengashning xilma-xilligi, jumladan, gender va etnik xilma-xillik bo'yicha ilg'or tajribalarni joriy etish;

- kengash nazorati, risklarni boshqarish va axloqiy xulq-atvor uchun aniq siyosat va tartiblarni belgilash;

- kengash faoliyatini baholash va takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlash uchun muntazam ravishda kengash baholashlarini o'tkazish;

2. *Oshkoralik va shaffoflik :*

- xalqaro buxgalteriya standartlariga rioya qilish va aniq, to'liq moliyaviy hisobotlarni taqdim etish orqali moliyaviy hisobotning shaffofligini oshirish;

- aksiyadorlar va manfaatdor tomonlarga kompaniya faoliyati, tavakkalchiliklari va boshqaruv amaliyoti to'g'risida o'z vaqtida va aniq ma'lumotlarni taqdim etish orqali oshkor qilish amaliyotini takomillashtirish;

- moliyaviy hisobotning yaxlitligini va me'yoriy hujjatlar talablariga muvofiqligini ta'minlash uchun mustahkam ichki nazorat va audit jarayonlarini amalga oshirish.

3. *Aksiyadorlar ishtiroki:*

- aksiyadorlar va kompaniya rahbariyati va boshqaruvi o'rtasidagi aloqa kanallarini osonlashtirish orqali aksiyadorlar faolligini va korporativ boshqaruvdagi ishtirokini rag'batlantirish;

- yillik umumiy yig'ilishlar, aksiyadorlar forumlari va investorlar bilan aloqalar tashabbuslari orqali aksiyadorlarga o'z muammolari va fikrlarini bildirish imkoniyatini berish;

- minoritar aksiyadorlarning huquqlarini, shu jumladan kompaniyaning asosiy qarorlari bo'yicha ovoz berish huquqini va tegishli ma'lumotlardan foydalanish huquqini hurmat qilish va himoya qilish.

4. Reglamentga muvofiqlik:

- me'yoriy-huquqiy hujjatlardagi o'zgarishlardan xabardor bo'lish va tegishli qonunlar va qoidalarga rioya qilishni ta'minlash uchun muvofiqlik choralarini faol ravishda amalga oshirish;

- tartibga solish majburiyatlari to'g'risida xabardorligini oshirish va tashkilotda muvofiqlik madaniyatini oshirish uchun xodimlar va boshqaruv a'zolari uchun muvofiqlikni o'qitish va ta'lim dasturlariga sarmoya kiritish;

- tartibga soluvchi organlar va sanoat birlashmalari bilan tartibga soluvchi ishlanmalar haqida fikr-mulohazalarni taqdim etish va biznesning o'sishi va raqobatbardoshligini rag'batlantiradigan tartibga soluvchi islohotlarni himoya qilish uchun hamkorlik qilish;

5. Operatsion samaradorlik va risklarni boshqarish:

- kompaniyaning moliyaviy faoliyati va obro'siga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan xavflarni aniqlash, baholash va kamaytirish uchun samarali risklarni boshqarish tizimini joriy etish;

- biznes jarayonlarini soddalashtirish, operatsion samaradorlikni oshirish va qarorlar qabul qilishni yaxshilash uchun texnologik yechimlar va raqamli transformatsiya tashabbuslarini qabul qilish;

- innovatsiyalar va barqaror o'sishni rag'batlantirishga qodir malakali va qobiliyatli ishchi kuchini ta'minlash uchun iste'dodlarni rivojlantirish va vorislikni rejalashtirishga sarmoya kiritish.[4]

Ushbu chora-tadbirlar va usullarni amalga oshirish orqali aksiyadorlik jamiyatlari shaffoflik, hisobdorlik, aksiyadorlar ishtiroki, me'yoriy hujjatlarga rioya qilish, operatsion samaradorlik va axloqiy xulq-atvorni ta'minlovchi qulay ishbilarmonlik muhitini yaratishi, pirovardida ularning uzoq muddatli muvaffaqiyati va barqarorligiga hissa qo'shishi mumkin.

Natijalar. Korporatsiyalarda biznes salohiyatini kengaytirish va muhitni yanada tadbiq qilish uchun hozirda mamlakatimizda ham ko'plab chora-tadbirlar amalga oshirib kelinmoqda. Korporatsiyadagi biznes muhitini takomillashtirish nafaqat tashkilot uchun balki jamiyat uchun ham eng asosiy tadbirlardandir. Quyida mamlakatimizda aksidayorlar jamiyatiga va millat uchun amalga oshirilayotgan ba'zi tadbirlar to'g'risida ma'lumot berilgan.

Xalqaro islomiy savdo-moliya korporatsiyasi (ITFC) 2018 yildan buyon O'zbekistonda savdo-sotiqni rivojlantirish uchun moliyaviy ko'mak ko'rsatib kelmoqda. Ushbu xalqaro moliya instituti O'zbekistonga 750 mln dollardan ortiq investitsiya ajratgan. Korporatsiya bosh direktori Xane Salem Sonbol Toshkentga tashrifi davomida Kun.uz ga bergan intervyusida tashkilotning O'zbekiston hukumati, markaziy banki va tijorat banklarida islomiy moliya haqida xabardorlikni oshirish hamda savdoni moliyalashtirish bo'yicha hamkorlikni kengaytirishga tayyor ekanini aytib o'tdi. Ushbu tashkilot rahbaridan korporatsiyaning mamlakatimizdagi faoliyati va korporatsiya haqida savol berilganida u quyidagi javobni bergan:

“Xalqaro islomiy savdo korporatsiyasi savdoni moliyalashtirish sohasida xalqaro islom hamkorligiga e’tibor qaratadi. Bu korporatsiya Islom taraqqiyot banki guruhiga kiradi, guruhning savdo bo’limi hisoblanadi. Biz savdoni moliyalashtirish bilan shug’ullanamiz, shuningdek, savdoni rivojlantirish dasturlarimiz ham bor. O’zbekiston – guruhga a’zo davlat va biz ko’p jihatdan strategik hamkormiz. Biz O’zbekistonda anchadan beri ishlaymiz. Bugungi kunga qadar 750 million dollarga yaqin hamkorlik bitimlarini imzoladik. Bu – O’zbekiston bilan imzolangan birinchi bitim doirasida bo’ldi. Bugun esa yana bir hamkorlik shartnomasini imzoladik. Umid qilamanki, u ham birinchisi kabi muvaffaqiyatli bo’ladi. Biz, albatta, o’z sa’y-harakatlarimizni nafaqat hukumatni, balki xususiy sektor va moliya institutlarini ham qo’llab-quvvatlashga qaratdik. O’zbekistondagi ko’plab moliya institutlari bilan ishlaganmiz. Shuningdek, biz maslahat xizmatlarini taqdim etdik. Islomiy moliyalashda biz O’zbekiston rasmiylariga korporatsiyani qo’llab-quvvatlaganliklari uchun minnatdorchilik bildiramiz. Hozirda yangi hamkorlik shartnomasi bo’yicha portfelni diversifikatsiya qilishga harakat qilmoqdamiz va umid qilamizki, portfelga yangi sektorlar kirib kelishadi.” Xane Salem Sonbol[5]

Yuqorida keltirib o’tilgan ma’lumotlar asosida mamlkatimiz dunyo miqyosida o’z o’rniga ekanligi va xatto yetuk korporatsiyalar bizning mamlakat bilan imzolagan sulxlari natijasida hozirda bizning davlatimizdagi ko’plab loyihalar va tashkilotlar yuqori baholangan investitsiyalarga ega bo’lmoqdalar.

Muhokamalar. Yaqin yillardan buyon korporatsiyalar ya’ni aksiyasdorlar jamiyatida biznes muhitini yaratishdagi va uni takomillashitirish eng dolzarb muhokamalar to’g’risida quyidagilar mavjud:

1. *Masofadan ishlash va moslashuvchan ish tartibi:* COVID-19 pandemiyasi masofaviy ish va moslashuvchan ish tartibi bo’yicha muhokamalarni tezlashtirdi. Ko’pgina korporatsiyalar uzoqdan ishlashni doimiy asosda joylashtirish uchun o’z siyosati va infratuzilmasini qayta ko’rib chiqmoqda, bu esa ish kelajagi, ish joyi madaniyati va xodimlarning farovonligi haqida munozaralarga olib keladi.

2. *Ta’minot zanjirining mustahkamligi va barqarorligi:* Pandemiya va boshqa global hodisalar tufayli yuzaga kelgan uzilishlar barqaror ta’minot zanjirlarini yaratish muhimligini ta’kidladi. Korporatsiyalar ta’minot zanjiri strategiyalarini qayta ko’rib chiqadilar, manbalarni ta’minlash joylarini diversifikatsiya qilish va ta’minot zanjiri boshqaruvi amaliyotiga barqarorlik masalalarini kiritish ham eng dolzarb muhokamalarga ega bo’lgan mavzulardir.

3. *Ma’lumotlarning maxfiyligi va kiberxavfsizlik:* Biznes operatsiyalarini raqamlashtirishning kuchayishi va kiberhujumlar tahdidining kuchayishi bilan ma’lumotlar maxfiyligi va kiberxavfsizlik korporatsiyalar uchun muhim muammolarga aylandi. Ma’lumotlarni himoya qilish bo’yicha mustahkam chora-tadbirlarni amalga oshirish, o’zgaruvchan tartibga soluvchi talablarga rioya qilish va kiberxavfsizlik risklarini yumshatish bo’yicha munozaralar davom etmoqda.[6]

Ushbu munozaralar korporatsiyalardagi ishbilarmonlik muhitining o’zgaruvchan tabiatini va raqobatbardosh va barqaror bo’lib qolish uchun kompaniyalarning o’zgaruvchan ijtimoiy, texnologik va tartibga soluvchi landshaftlarga moslashish zarurligini aks ettiradi.

Xulosa. Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash mumkin, yuqori darajadagi aksiyadorlar jamiyatining biznes muhitini yanada takomillashtirishda juda ko'plab bosqichlardan o'tish lozimligi har qanday tashkilot rahbarlari tomonidan ham ta'kidlanadi. Buning sababi shundaki, hech qanday biznes muhitini takomillashtirmasdan oldin birorta tashkilot yoki korporatsiyaning yuqori ravnaqiga erishib bo'lmaydi. Hozirda mamlakatimizda ham korporativ boshqaruv jarayonlarini tashkillashga turli chora-tadbirlar amalga oshirib kelinmoqda, uning negizida har qanday aksiyadorlar jamiyatining ravnaqi uchun hissa qo'shilmogda. Har qanday sohada xat6 va kamchiliklar, osonlikcha erishib bo'lmaydigan yechimlar mavjud bo'lganidek, aksiyadorlik jamiyatida ham ana shunday holatlar mavjud va uchrab turadi, buning bitta yechimi mavjud bo'lib, u ham bo'lsa korporatsiyaning hayot jarayoni, barqaror ishlash ritmi, raqobatbardoshligi va albatta uning korporativ boshqaruv texnologiyasiga alohida e'tibor bergan holda chora-tadbirlar tizimini ishlab chiqishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF 60-sonli farmoni "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi"
2. Aksiyadorlik jamiyati. https://uz.wikipedia.org/wiki/Aksiyadorlar_jamiyati
3. Aksiyadorlik jamiyatining mazmuni, turlari, ta'rifi va tashkil etish jarayonlari. https://enc.for.uz/wiki/Aksiyadorlik_jamiyati
4. Suyunov D. Korporativ boshqaruv mexanizmi: muammo va yechimlar. Monografiya. – T.: Akademiya, 2007. – 319b.
5. "O'zbekistonga islom moliyasini kengaytirish bo'yicha ko'mak ko'rsatishda davom etamiz" - ITFC direktor. <https://m.kun.uz/news/2024/03/07/ozbekistonga-islom-moliyasini-kengaytirish-boyicha-komak-korsatishda-davom-etamiz-itfc-direktori>
<https://youtu.be/6rkusShRzDU>
6. O'zbekistonda korporativ boshqaruv tizimini tatbiq etish va rivojlantirish Akramova Nazokat Israilovna

Copyright: © 2024 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-4.0 International License (CC - BY 4.0)

